

ทฤษฎีว่าด้วยความผิดแปลกสถานะ

ของ
คาร์ล มาร์กซ

ทวีป วรติลล

คำชี้แจง

ข้าพเจ้าเคยเขียนอธิบายความหมายของคำว่า “ความผิดแปลกสถานะ” (Alienation) มาเดิม โดยลงพิมพ์ในคอลัมน์ “ศัพท์วรรณกรรม” ในนิตยสาร *โลกหนังสือ* ฉบับประจำเดือนกันยายนและตุลาคม พ.ศ. 2522 คำอธิบายนั้นเน้นหนักทางคำนิพนธ์วรรณกรรม ต่อมา เมื่อสำนักพิมพ์ดอกแก้วมาติดต่อขอซื้อ-เขียนของข้าพเจ้าที่เกี่ยวกับศิลปะวรรณกรรมต่าง ๆ ไปรวมพิมพ์เป็นเล่ม โดยใช้ชื่อว่า “วิจารณ์งานกวีของ จิตร ภูมิศักดิ์ และข้อเขียนอื่น ๆ” จึงได้ขยายข้อเขียนที่ว่าด้วยความผิดแปลกสถานะดังกล่าวออกไปอีก ประมาณเท่าตัว เพื่อให้รวมพิมพ์ไปด้วย เพราะเห็นว่า ข้อคิดของมาร์กซยังเป็นของใหม่สำหรับเมืองไทย มักจะมีผู้อ้างถึง แต่ไม่มีใครเคยเขียนอธิบายกันมาก่อนเลย ความตั้งใจเพื่อให้เป็นที่เข้าใจกันพอเป็นสังเขป เพราะข้อเขียนที่มีความยาวเพียงยี่สิบหน้ากระดาษพิมพ์คัด ย่อมไม่อาจกินความได้กว้างขวาง ในเมื่อปัญหาเดียวกันนี้ นักวิชาการตะวันตกมากหลายเขียนกันเป็นหนังสือหนาหลายร้อยหน้าทั้งสิ้น

ต่อมา สำนักพิมพ์วิไลที่อยู่ในเครือเดียวกันกับสำนักพิมพ์ดอกแก้ว ได้มาชี้แจงภายหลังว่า ทั้งใจจะแยกข้อเขียนนี้ ไปพิมพ์เป็นจุลสารโดยใช้ชื่อตามหัวเรื่องเดิมว่า “ปรัชญาว่าด้วยความผิดแปลกสถานะ” ข้าพเจ้าจึงอนุญาต เพราะเห็นว่าจะทำให้ข้อเขียนนี้แพร่หลายออกไปในหมู่ผู้อ่านยิ่งกว่าเดิม และจุลสารเล่มนี้ก็น่าจะได้ตีพิมพ์ด้วย ทั้ง ๆ ที่ความจริงเป็นข้อเขียนทำนองความเรียง ไม่มีสารบัญหรือหัวข้อย่อยแต่อย่างใด เพราะความตั้งใจเดิมนั้นไม่ได้เขียนให้เป็นรูปเล่มดังกล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนนี้ก็บรรลุผลสมความตั้งใจของข้าพเจ้าอยู่ประการหนึ่ง ดังที่ผู้วิจารณ์คนหนึ่งกล่าวไว้ในบทวิจารณ์ของเขาถึงหนังสือเล่มเล็ก ๆ นี้ซึ่งมีข้อความถูกต้องอยู่ประการหนึ่งว่า “มันสามารถเป็นหนังสือระดับสังเขปเบื้องต้น

ได้”^{*} แต่ก็น่าเสียดายที่ผู้วิจารณ์เอนเทียวกั้นพยายามยกย่องปัญหาต่าง ๆ เข้ามามากมาย ด้วยความกังวล การที่จะให้ข้อเขียนที่มีความยาวเพียงยี่สิบหน้า กระดาษหนึ่ง สมอง ความ ต้องการ ทางวิชาการ ของคน ให้จงได้ ทั้ง ๆ ที่โดยขนาดความยาวของมันไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย

ยิ่งกว่านี้ บทวิจารณ์นี้ยังมีข้อความหลายตอนที่ลึกลับลึกลับเคลื่อนทั้งทางวิชาการและข้อเท็จจริง ข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรที่จะนำเงินแท่งภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้มาเขียนขึ้นใหม่ ให้ความสมบูรณ์เพียงพอในระดับหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าความยาวของมันจะยังไม่อาจกำหนดได้แน่นอนตายตัว แต่ก็ต้องยาวมากกว่า “ปรัชญาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” เดิมไม่ต่ำกว่าสิบเท่าตัว อย่างไรก็ตามก็ดี ในการเขียน “ทฤษฎีว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์” นี้ ขอชี้แจงว่า ข้าพเจ้าไม่มีเจตนาที่จะสนองความต้องการทางวิชาการของนักวิจารณ์เอนโต เป็นแต่ว่า ในฐานะของนักเขียนอาชีพที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อท่านผู้อ่าน ในเมื่อข้อเขียนเดิมยังบกพร่องเมื่ออาจให้ความกระจ่างแก่ท่านผู้อ่านได้เท่าที่ควร ก็จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงงานเขียนของคนเสียใหม่ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้

ก่อนที่จะกล่าวถึง “ทฤษฎีว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” เห็นสมควรกล่าวถึงข้อเขียนที่ลึกลับลึกลับเคลื่อนของผู้วิจารณ์ดังกล่าวเสียก่อน เพื่อท่านผู้อ่านจะได้ไม่หลงผิดความข้อเขียนของผู้วิจารณ์ไปด้วย ข้าพเจ้าขอชี้แจงเสียก่อน ในการเรียบเรียงอรรถาธิบายเรื่องความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์นั้น เนื่องจากงานเขียนที่สำคัญที่สุดของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยปัญหาอันนี้ คือ *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* (ต่อไปจะเรียกย่อ ๆ ว่า *Manuscripts*) ก่อนข้างยากแก่ความเข้าใจ เพราะข้อเขียนนี้เป็นเพียงต้นร่างของมาร์กซ์ ประกอบด้วยศัพท์ต่าง ๆ มาร์กซ์ยังใช้ความหมายของเอเกลและฟอยเออบ์ค้อยู่ ข้าพเจ้าจึงอาศัยข้อเขียนของเออร์เนสต์ แมนเคิล มาร์กซ์คีตที่สามารถปรากฏเรื่องราวที่สับสนหนึ่งในโลกทุนนิยมยุคปัจจุบันเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นข้อเขียนทำนองความเรียงที่ง่ายแก่ความเข้าใจ แล้วจึงยกข้อเขียนของมาร์กซ์เองมาประกอบ ด้วยความหวังว่า ถ้าท่านผู้อ่านต้องการทราบให้ละเอียดยิ่งขึ้นก็ศึกษาจากงานเขียนของมาร์กซ์โดยตรงได้

ปรากฏว่า ข้อเขียนของแมนเคิลที่ได้อธิบายถึงลักษณะที่เด่นที่สุดของความคิดแปลกสภาวะในทางเศรษฐกิจซึ่งได้แก่การแยกคนเราให้พ้นออกมาเสียจากการเข้าครอบครองปัจจัยแห่งการผลิต (*Means of production*) และปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตโดยเสรี โดยลำดับความเป็นมาอันหลัง ดังข้อความที่ว่า “เพียงเมื่อศตวรรษที่สิบเก้า ในประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกาและแคนาดา การเข้าถือเอาปัจจัยแห่งการผลิตทางเกษตรกรรมได้โดยเสรียังคงมีอยู่ แม้แต่เมื่อภายหลังสงครามกลางเมืองอเมริกัน ประชาชนยัง

^{*} ดู เกลิมเกียร์ติ ยิววอด, วิจารณ์เรื่อง “ปรัชญาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” โดยทวีป วรดิกล, *เศรษฐศาสตร์การเมือง*, หน้าที่ ๑ เดิมที่ ๓ (พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๒๔) : ๑๔๔-๑๕๐. ข้อความที่อ้างถึงข้อเขียนของผู้วิจารณ์ทั้งหมดในที่นี้ คัดมาจากบทวิจารณ์นี้

สามารถเข้าจับจองที่ดินทำกินกันคนละหลาย ๆ เอเคอร์ในฐานะชาวไร่สวนผู้ครอบครองที่ดิน แต่ในยุโรปความเป็นไปได้ดังกล่าวหมดสิ้นไปเป็นเวลาสองร้อยปีมาแล้ว ในบางประเทศหมดสิ้นไปตั้งแต่เมื่อสามร้อยหรือสี่ร้อยปีก็ยังมิ..” จากนั้น จึงได้กล่าวถึงความผิดปกติของสภาพในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสินค้าไปหมด ถึงขนาดสัปเหร่อพยายามรังใจผู้คนที่ซื้อโลงศพที่แพงกว่าธรรมดา เพื่อให้ผู้ตายไถ่ถอนบงกชบนที่นอนฟองน้ำ อันเป็นการให้ความพึงพอใจไม่ใช่แก่ผู้ตาย หากผู้ซื้อโลงศพนั่นเอง

จากอรรถาธิบายดังกล่าวมานี้ ผู้วิจารณ์กล่าวว่า

“หนังสือได้เสนอความคิดของมาร์กซ์ที่คนหนึ่ง คือ แมนเคส ซึ่งตีความทัศนะของมาร์กซ์ในเรื่องนี้โดยเน้นที่ความแปลกแยก (ผิดปกติสภาพ) ทางเศรษฐกิจ (หน้า 36-44) แล้วขยายมาถึงปรากฏการณ์ทางสังคมส่วนรวม (หน้า 44-48) อันที่จริงมาร์กซ์เองมิได้ไปไกลถึงเพียงนั้นโดยตรง แม้ว่าเราสามารถเห็นร่องรอยของความคิดนี้ได้ในงานสมัยหลังของเขา เช่น *Capital* และ *The German Ideology*”

ข้อเขียนนี้ ที่ผิดข้อเท็จจริงในประการแรกก็คือ *The German Ideology* มิใช่งาน “สมัยหลัง” ของมาร์กซ์ เพราะมาร์กซ์เริ่มเขียนหนังสือนี้โดยร่วมมือกับเอนเงิลส์ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 1845 ถึงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1846¹ หลังจากเขียน *Manuscripts* ในระหว่างเดือนเมษายนถึงสิงหาคม ค.ศ. 1844² ได้เพียงพิเศษ ๆ เท่านั้น ขณะที่เขียน *The German Ideology* มาร์กซ์มีอายุเพียง 27 ปี เป็นเวลาก่อนจะเขียน *Capital* ถึงยี่สิบเอ็ดปี ยิ่งกว่านั้นถ้าจะพิจารณาในแง่ของลัทธิมาร์กซ์ที่พัฒนาขึ้นมาอย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรก โดยเฉพาะปรัชญาวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ *The German Ideology* แล้ว ก็ยังถือได้ว่า *The German Ideology* เป็นงานช่วงต้นที่สุดของลัทธิมาร์กซ์ สรุปแล้ว ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ของวันเดือนปีที่เขียน หรือพิจารณาในแง่ของวุฒิภาวะอันสมบูรณ์ (Maturity) ของมาร์กซ์เอง *The German Ideology* เป็นงานในสมัยแรกของมาร์กซ์ทั้งสิ้น

ข้อเขียนนี้ที่ผิดข้อเท็จจริงในประการที่สอง และก็อาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจงานเขียนของมาร์กซ์ผิดไปก็ด้วย ได้แก่ข้อความที่ผู้วิจารณ์เขียนไว้ว่า “อันที่จริงมาร์กซ์เองมิได้ไปไกลถึงเพียงนั้นโดยตรง” ข้อความข้อนี้ค่อนข้างกำกวม อาจจะตีความได้เป็นสองนัยด้วยกัน คือ ข้อเขียนของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยความคิดผิดปกติสภาพนี้ มาร์กซ์ไม่ได้กล่าวย้อนหลังไปไกลถึงเช่นที่แมนเคสเขียนไว้โดยตรงประการหนึ่ง และมาร์กซ์ก็ไม่เคยกล่าวถึงสังคมทุนนิยมสมัยใหม่อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง ดังเช่นเรื่องโลงศพของสัปเหร่อที่ข้าพเจ้ายกตัวอย่างขึ้นมาเสีย อีกประการหนึ่ง แม้ไม่ว่าจะตีความอย่างไร หรือจะตีความให้เข้าทั้งสองนัยด้วยกัน ก็ผิดด้วยกันทั้งนั้น

ถ้าจะพิจารณาถึงว่า มาร์กซ์มองสังคมมนุษย์ย้อนหลังไปไกลถึงเพียงไหนก็ปรากฏจากข้อเขียนของมาร์กซ์นั่นเองว่า มาร์กซ์มองย้อนหลังไปไกลยิ่งกว่าแมนเคสตามที่อ้างถึง ที่มองสังคมมนุษย์ย้อนหลังไปไม่กี่ร้อยปีนั้นมากมายนัก กล่าวคือ มาร์กซ์ได้ใช้จินตภาพที่ว่าด้วยความคิดผิดปกติสภาพนี้มองย้อนหลังไป

ไกลถึงชุมชนบุพกาลที่เดียว ทั้งเช่นข้อความต่อไปนี้ใน *Grundrisse** อันเป็นต้นร่างของ *Capital* ซึ่ง มาร์กซ์เสนอภาพมนุษย์สมัยบุพกาลที่ปราศจากความผิดแปลกสภาวะเอาไว้ยังผลให้มาร์กซ์ตีความถึงข้อสังเกตว่า แม้ว่าความผิดแปลกสภาวะระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์จะไม่มีในสมัยนั้น แต่ความผิดแปลกสภาวะระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็ต้องมีอยู่⁸

ในบทที่ว่าด้วยเงินใน *Grundrisse* เมื่อกล่าวถึงการพาณิชย์และการผลิตโดยส่วนรวมในศตวรรษที่ 19 โดยที่การแลกเปลี่ยนและการเผชิญหน้าปัจเจกชนทั้งหลายในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ทางภววิสัยที่เป็นอิสระไปจากปัจเจกชนนั้น ๆ มาร์กซ์กล่าวไว้ว่า

“... และก็เป็นการแน่นอนที่ว่า ความเกี่ยวพันทางภววิสัยย่อมเป็นการดีกว่าการปราศจากความเกี่ยวพันกันไม่ว่าจะอย่างไร ๆ หรือเป็นความเกี่ยวพันกันที่อยู่ภายในวงจำกัดแท้ ๆ ที่ขึ้นต่อความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือเป็นความสัมพันธ์ตามธรรมชาติสมัยบรรพกาล หรือความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับข้าวงบใช้ที่เป็นการแน่นอนอยู่เท่า ๆ กันก็ได้แก่การที่ปัจเจกชนทั้งหลายไม่สามารถเป็นนายเหนือความเกี่ยวพันทางสังคมของตนเองเสียตั้งแต่ก่อนหน้าที่พวกเขาจะได้สร้างมันขึ้นมา

“แต่มันก็เป็นข้อคิดที่ไม่ได้ความเอื่อยที่จะมองหันระทางภววิสัยแท้ ๆ หนึ่ง เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในปัจเจกชนตามธรรมชาติ ไม่อาจแยกออกมาได้จากธรรมชาติดั้งเดิมของพวกเขา... พันธะนี้เป็นผลผลิตของพวกเขา มันเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ มันอยู่ในขั้นตอนแห่งพัฒนาการของพวกเขาโดยเฉพาะลักษณะที่ผิดแปลกสภาวะและเป็นอิสระ ซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กันไปกับปัจเจกชนทั้งหลายพิสูจน์ได้แต่เพียงว่าปัจเจกชนยังคงเข้าร่วมในการสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ ของชีวิตทางสังคมของเขาเอง และบนพื้นฐานของเงื่อนไขเหล่านั้น ก็ยังไม่ได้เข้าไปดำรงชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ดังกล่าวด้วย มันเป็นพันธะตามธรรมดาของบรรดาปัจเจกชนภายใต้ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่จำกัดและแน่นอนต่าง ๆ โดยความเป็นสากลแล้ว บรรดาปัจเจกชนก็ได้พัฒนาแล้ว, ผู้ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมได้แก่ความสัมพันธ์ทางชุมชนของพวกเขาเอง ก็ได้ขึ้นต่อการควบคุมโดยชุมชนของพวกเขาเองด้วย ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังกล่าวไม่ใช่ผลผลิตของธรรมชาติ หากแต่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์

“ระดับความเป็นสากลแห่งพัฒนาการของความมั่งคั่งซึ่งทำให้ปัจเจกภาพหนึ่งความเป็นไปได้ในการผลิตอันเป็นที่เชื่อกันนั้น มีพื้นฐานอยู่ที่มูลค่าในการแลกเปลี่ยนในฐานะเงื่อนไขที่มาก่อน ซึ่งความเป็นสากลของมันไม่ได้ผลิตแต่เพียงความผิดแปลกสภาวะของปัจเจกชนจากตัวของเขาเองและจากคนอื่น ๆ เท่านั้น หากแต่ยังได้แก่ความเป็นสากลและความเป็นที่เข้าใจได้แห่งความสัมพันธ์และความสามารถของปัจเจกภาพนั้นเองด้วย ในสมัยแรกเริ่มของพัฒนาการ (สมัยชุมชนบุพกาล) ปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ ดูเหมือนจะมีการ

* ข้อเติมคือ *Foundations of the Critique of Political Economy* คนทั่วไปนิยมเรียกคำค้นในภาษาเยอรมันว่า *Grundrisse*.

พัฒนาที่สมบูรณ์กว่านี้ เพราะว่าเขายังไม่ได้ทำให้สัมพันธ์ภาพต่าง ๆ ของเขามีความสมบูรณ์อย่างเต็มที่, หรือ ไม่ก็ยังไม่ได้ออกสิ่งมันขึ้นมาจนกลายมาเป็นอำนาจและความสัมพันธ์ ทางสังคม ที่เป็นอิสระ อยู่ตรงข้ามกับตัวของเขาเอง

“มันเป็นเรื่องเหลวไหลที่จะหวนกลับไปหาความสมบูรณ์สมัยดั้งเดิมเริ่มแรกนั้นเท่า ๆ กับที่จะมีความเชื่อมั่นมาว่า ประวัติศาสตร์อันว่างเปล่าโดยสิ้นเชิง ที่มาหยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่ได้พัฒนาไปข้างหน้า...”⁴

ข้อความในหนังสือเล่มเดียวกันของมาร์กซ์ที่รับกันโดยตรงกับข้อความข้างบนซึ่งทำให้เราได้ภาพสมบูรณ์ในการมองย้อนหลังไปถึงแรงงานที่ฝึกแปลกสภาวะทั้งในสังคมทาส, สังคมศักดินา และสังคมทุนนิยม มีดังนี้

“... ในรูปแบบต่าง ๆ โดยทางประวัติศาสตร์ของแรงงาน ในฐานะแรงงานทาส, แรงงานเลิก (Serf) และแรงงานรับจ้าง แรงงานปรากฏตัวออกมาในฐานะที่เป็นแรงงานที่ได้รับความกดดัน, เป็นพลังที่ถูกบังคับจากภายนอกอยู่เสมอ และก็ไม่ใช่ว่าแรงงานที่เป็นอิสระ มีความสุข ที่อยู่ตรงข้ามกันด้วย”⁵

ขอยกข้อความจากข้อเขียนของมาร์กซ์เองอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า มาร์กซ์ “ย้อนหลัง” ไปถึงสังคมศักดินาอย่างตรงตัว ดังนี้

“การปลดแอกทางการเมือง ในขณะเดียวกันก็เป็นการโค่นล้มสังคมเก่าซึ่งรัฐบาลมีความคิดแปลกสภาวะต่างหากไปจากประชาชนอันมีอำนาจจนตรีย์เป็นพื้นฐาน การปฏิวัติการเมืองเป็นการปฏิวัติประชาสังคม* สังคมเก่ามีลักษณะเช่นไรเล่า? วินิจฉัยได้ด้วยคำเพียงคำเดียวคือ ศักดินา”⁶

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้แล้วว่า มาร์กซ์ย้อนหลัง “ไปไกล” ถึงเพียงไหน ความจริง เป็นที่ยอมรับกันในบรรดาผู้ศึกษางานของมาร์กซ์อย่างดีถ้วนว่า มาร์กซ์ไม่เคยจำกัดปริมณฑลของความคิดแปลกสภาวะให้อยู่เฉพาะแค่นั้น (สังคม) ทุนนิยมเท่านั้น⁷ เพราะสำหรับมาร์กซ์นั้น ปรากฏการณ์ที่ช่วยความคิดแปลกสภาวะเก่าแก่ยิ่งกว่าทุนนิยมเสียอีก มันเกี่ยวพันอยู่กับพัฒนาการแห่งพลังการผลิตที่ไม่เพียงพอ อยู่กับการผลิตสินค้า เศรษฐกิจการเงิน และการแบ่งแยกแรงงาน คราบโคทที่ปรากฏการณ์เหล่านี้ยังคงมีอยู่ ความคิดแปลกสภาวะของมนุษย์ ไม่ว่าจะในรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดก็จะต้องมีอยู่อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้⁸

ยอร์ช โนแวก ได้สรุปไว้ ดังนี้

“ความคิดแปลกสภาวะเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างขึ้นโดยประวัติศาสตร์ พื้นฐานที่เป็นดินก้านึกและการสืบต่อของมันในสังคมอารยะอุบัติขึ้นมาจากความคิดแปลกของแรงงาน ซึ่งได้สร้างลักษณะของระบบสังคมต่าง ๆ ทั้งหมดที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นของเอกชน นับแต่สังคมทาส

* Civil society เป็นคำแพร่หลายในสมัยนั้น ไร้เรียกปริมณฑลแห่งผลประโยชน์ของเอกชน ที่ถ้าถูกคือผลประโยชน์ทางวัตถุต่าง ๆ และการที่เอกชนทั้งหลายได้เข้าร่วมในความสัมพันธ์ทางสังคมนานาประการ

จนถึงสังคมทุนนิยม ความคิดแปลกสภาวะแสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงที่ว่า การสร้างขึ้นของมือและความกตัญญูใจของมนุษย์นั่นเอง กลับมาเป็นปฏิปักษ์ต่อมนุษย์ผู้สร้างและก็เข้ามาครอบงำชีวิตของผู้สร้างด้วย ดังนั้น แทนที่จะมีการขยายเสรีภาพให้กว้างขวางออกไป อำนาจอันไม่อาจควบคุมได้เหล่านี้ก็ได้เพิ่มความเป็นทาสของมนุษย์และลดความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์ออกไป ทั้งในการกำหนดตนเองและชี้นำตนเองซึ่งเป็นการกระชับมนุษย์ให้อยู่เหนือสัตว์ขึ้นมา⁹

ในวงการศึกษามืองไทยเราเอง นักศึกษาดัชนีมาร์กซ์ผู้ทรงคุณวุฒิอย่างคุณสุรพงษ์ ชัยนาม ก็ได้กล่าวไว้ ดังนี้

“เกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยปรากฏการณ์ต่าง ๆ อันเป็นปัจจัยลบล้างค่าของความเป็นมนุษย์ (Alienation) หรือปรากฏการณ์ที่มีผลทำให้มนุษย์ห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์ และผลิตผลของมนุษย์เอง ในสังคม เศรษฐกิจและการเมือง (Estrangements) ความคิดของมาร์กซ์นั้น เขาได้บรรยายไว้อย่างมากมายละเอียดถี่ถ้วน คลุมถึงทุกแห่งทุกมุมของมนุษย์ในสังคมทุนนิยม ซึ่งมาร์กซ์เห็นว่าปรากฏการณ์ของ Alienation นี้ แม้จะมีมาทุกยุคทุกสมัยของประวัติศาสตร์ แต่ได้ปรากฏให้เห็นที่เห็นได้ชัดและมากที่สุดในระบบทุนนิยม ซึ่งมีทางที่จะหมกมุ่นได้ก็ต่อเมื่อเกิดสังคมคอมมิวนิสต์”¹⁰

ด้วยเหตุนี้ มาร์กซ์ได้ตั้งหลายจึงได้นำเอาจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้มาอ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของสังคมทุนนิยม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากงานเขียนของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะในสังคมทุนนิยม ซึ่งได้แก่ *Manuscripts* แล้ว ข้อคิดที่ว่าด้วย “ความคิดแปลกสภาวะของแรงงาน” ที่สังเคราะห์แล้ว ก็ได้แสดงออกโดยนัยที่กว้างไกลออกไปนานาประการจนครอบคลุมไปถึง “ทุกๆ ปริณิเทศแห่งกิจกรรมของมนุษย์” ที่เดียว¹¹

กล่าวโดยสรุปก็คือ มาร์กซ์ได้แสดงให้เห็นว่า ความคิดแปลกสภาวะไม่ได้มีจำกัดอยู่เฉพาะเพียงความคิดแปลกสภาวะแห่งผลิตผลของแรงงานกับปัจจัยแห่งการผลิต ซึ่งกลายมาเป็นพลังภายนอกที่เป็นปฏิปักษ์ ที่ขี้ผู้ผลิตเท่านั้น หากยังได้วิเคราะห์อย่างแจ่มแจ้งถึงผลอันบังเกิดภายใต้ระบบการแข่งขัน การผลิตสินค้า ในกรณีที่เป็นความคิดแปลกสภาวะแห่งความต้องการนานาประการ (ดังเช่นตัวอย่างโรงศพของสปีหรือที่ยกมาข้างต้น) ข้อความในส่วนนี้เน้นย้ำเป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างเยี่ยมยอด เพราะส่วนใหญ่ของแนวโน้มดังกล่าว มาร์กซ์มองเห็นได้ตั้งแต่เมื่อ 120 ปีก่อนซึ่งยังเป็นเพียงเมล็ดพืชอยู่ในศตวรรษที่สิบเก้า และยังไม่ทันได้ขยายตัวออกมาเป็นความจริงในขอบข่ายกว้างใหญ่ไพศาลครบจนถึงยุคสมัยของเรา¹² ในเมื่อความต้องการของมนุษย์มีเพิ่มมากขึ้นทุกทีตามความคลั่งคลายขยายตัวของระบบทุนนิยม เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า มาร์กซ์เป็นนักเศรษฐกิจการเมืองของศตวรรษที่สิบยิ่งกว่าของศตวรรษที่

สิบเก้า โลกตะวันตกในทุกวันนี้ใกล้เคียงกับแบบอย่าง “บริสุทธ์” ของ *Capital* มากกว่าโลกเมื่อตอนที่เขียน *Capital* มากนัก¹³

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ถ้อยคำที่ว่า “มาร์กซ์ไม่ได้ไปไกลถึงเพียงนั้นโดยตรง” นั้น ไม่ว่าจะตีความจากการอ่านสังคมมนุษย์ของมาร์กซ์ด้วยจินตภาพ ที่ว่าด้วย ความคิดแปลกสภาวะ ย้อน ไปข้างหลัง หรือจะนำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ ล้วนแล้วแต่ขัดกับความเป็นจริง และจะทำให้เข้าใจความคิดแปลกสภาวะในทัศนะของมาร์กซ์ผิดไปอย่างฉกรรจ์ด้วย

ข้อเขียนของผู้วิจารณ์ที่ผิดข้อเท็จจริงในประการที่สาม และก็อาจมีผลทำให้ท่านผู้อ่านเข้าใจงานสำคัญ ๆ ของมาร์กซ์ ถลาคเคลื่อนไปจากความจริงอีกเช่นกันก็ได้แก่ข้อเขียนของผู้วิจารณ์ที่ว่า “เราสามารถเห็นร่องรอยของความภักดี (ความคิดแปลกสภาวะ) ในงานสมัยหลังของเขาเช่น *Capital* และ *The German Ideology*”

ถ้าคำว่า “ร่องรอย” แปลว่า “เค้าเงื่อน” อย่างในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 แล้ว ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ไหน ข้อเขียนของผู้วิจารณ์ที่ยกมานี้ก็ผิดทั้งสิ้น เพราะจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้ เมื่อมาร์กซ์ให้บรรณาธิบายไว้อย่างกว้างขวางใน *Manuscripts* เมื่อปี ค.ศ. 1844 ขณะมีอายุได้ 26 ปี ก็คงอยู่กับมาร์กซ์ตลอดไป และก็มีปรากฏอย่างเด่นชัดในฐานะ *จินตภาพ* (ไม่ใช่ *ร่องรอย*) ที่มาร์กซ์นำมาใช้โดยเป็นส่วนหนึ่งซึ่งประกอบขึ้นเป็นอุปกรณสำคัญเมื่อบรรลุถึงวุฒิภาวะอันสมบูรณ์แล้ว¹⁴ สันนิษฐานว่า ผู้วิจารณ์ไม่เคยศึกษาค้นร่างของ *Capital* ที่เรียกกันว่า *Grundrisse* มาก่อน มิฉะนั้นก็คงจะไม่แสดงความเห็นด้วย ความมั่งง่ายเช่นนี้ เพราะในงานนี้ซึ่งมาร์กซ์เขียนขึ้นหลัง *Manuscripts* ถึงสิบสามสิบสี่ปี คือในระหว่าง ค.ศ. 1857-1858 นั้น มีจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะเต็มไปหมด* จนนักศึกษาลัทธิมาร์กซ์ผู้หนึ่งถึงกับกล่าวว่า เป็นความเคยชินของมาร์กซ์ในการยกวางต้นฉบับสมัยหลัง ๆ ของตนที่มักจะหวนกลับไปหาสมุดบันทึกตั้งแต่สมัยแรก ๆ ทั้งนี้ เองเกลส์เองเป็นคนบอกให้เรารู้ ยกตัวอย่างเช่นในการเขียน *Capital* มาร์กซ์ก็ได้ใช้สมุดบันทึกของตนตั้งแต่เมื่อปี ค.ศ. 1843-1845 (อันเป็นช่วงที่มาร์กซ์หมกมุ่นอยู่กับจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ) เป็นค้นร่าง *Grundrisse* ที่ใช้เป็นค้นร่าง *Capital* ฉบับแรกของมาร์กซ์ ก็ได้บรรลุข้อความหลายต่อหลายหน้าที่ได้ยกเอาส่วนสำคัญ ๆ มาจาก *Manuscripts* แท้ ๆ แม้แต่ข้อความใน *Capital* ที่พิมพ์ออกมาแล้วนั้น ข้อคิดและจินตภาพในสมัยแรก ๆ ของมาร์กซ์ยังมีมากกว่าที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเสียด้วยซ้ำ¹⁵

* จอห์น ลิวอิส กล่าวว่า ใน *Grundrisse* ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดในอนาคตของทฤษฎีต่างๆที่มาร์กซ์สร้างขึ้นใน *Capital* และงานอื่น ๆ มากหลายนั้น ความคิดแปลกสภาวะเป็นจินตภาพหลัก มีการเอ่ยถึงโดยระบุอย่างเจาะจงราว 300 แห่ง ดูเชิงบรรณ 2 ใน **John Lewis, *The Marxism of Marx*** (London: Lawrence and Wishart, 1972), หน้า 122.

ประจักษ์พยานที่ว่า จินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะคงอยู่กับมาร์กซ์ตลอดไปนั้น เราจะพิจารณาได้จากงานของมาร์กซ์เองภายหลังเขียน *Manuscripts* แล้ว อย่างไรก็ตาม โดยที่มาร์กซ์ได้ให้อรรถาธิบายถึงความคิดแปลกสภาวะไว้อย่างซัดแน่นที่สุดและมากที่สุดแล้ว ในงานหลังจากนั้นจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะจะมีปรากฏก็ต่อเมื่อเนื้อหาของเรื่องเกี่ยวพันมาถึงปัญหาความคิดแปลกสภาวะเท่านั้น ที่เห็นได้ชัดก็เช่น *The German Ideology* ทั้ง ๆ ที่งานนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่ปรัชญาว่าด้วยวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ ในหัวข้อย่อที่ 4 ที่ว่าด้วยการแบ่งแยกแรงงานทางสังคมกับผลภายหลัง ฯลฯ และในหัวข้อย่อที่ 5 ที่ว่าด้วยพัฒนาการของพลังการผลิตนั้น มีเนื้อหาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะโดยตรง แต่ยังมีอีกหลายแห่งจนกระทั่งถึงคณาวิจารณ์เช่นท์ แม็กซ์ หรือแม็กซ์ สเตอร์เนอร์ ในตอนปลายอีกด้วย คงจะยกตัวอย่างมาให้เห็นพอเป็นสังเขป

“... ตัวอย่างจากความเป็นจริงอันค้นพบแรกของการแบ่งแยกแรงงานที่ให้กับเราก็คือว่า ทราบใดที่มนุษย์ยังคงอยู่ในสังคมที่มิพัฒนาการไปตามธรรมชาติ นั่นคือ ทราบใดที่ซึ่งมีความแตกแยกดำรงอยู่ระหว่างผลประโยชน์ส่วนรวม ทราบใดที่กิจกรรมไม่ได้เป็นไปด้วยความสมัครใจ หากแต่แบ่งแยกก้าวออกไปอันเป็นไปอย่างปกติธรรมดา การกระทำของมนุษย์เองก็โคจรกลับมาเป็นอำนาจที่ความคิดแปลกสภาวะ, เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อเขาเอง ซึ่งอำนาจดังกล่าวนี้ทำให้เขาต้องเป็นทาส, แทนที่เขาจะเป็นผู้ควบคุม เพราะว่าในทันทีที่การแบ่งแยกแรงงานขึ้นมา มนุษย์แต่ละคนก็ย่อมมีขอบข่ายแห่งกิจกรรมของเขาโดยเฉพาะที่บังคับลงมาจากเขาและที่เขาไม่มีทางจะปลีบทหนีได้”¹⁶

ผู้ที่กล้ายืนยันว่า ความคิดแปลกสภาวะใน *The German Ideology* เป็นแค่ร่องรอยของความฉีกก็เป็นผู้ที่ไม่เคยอ่านนั่นเอง

หนึ่ง ในการศึกษางานเขียนของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้ ในบางครั้งเมื่อไม่มีคำว่า “ความคิดแปลกสภาวะ” ตรงตัว เราจะไปเหมาเอาว่ามาร์กซ์ไม่ได้เอ่ยถึงจินตภาพนี้ หรือตีความเอาคือ ๆ โดยไม่ศึกษาให้ถ่องแท้ว่า มีร่องรอยอยู่บ้าง จะไม่ช่วยให้ผู้อ่านมีความกระจ่างขึ้นมาเลย มีแต่จะทำให้เข้าใจผิดไปเสียอีก ขอยกข้อความก่อนไปจากข้อเขียนของมาร์กซ์ เมื่อครั้งไปบรรยายที่สโมสรคนงาน ณ กรุงบรัสเซลส์ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1847 (ภายหลังลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *Neue Rheinische Zeitung* เดือนเมษายน ค.ศ. 1849) มีชื่อเรื่องว่า “*Wage Labour and Capital*” ซึ่งไม่มีคำว่า “ความคิดแปลกสภาวะ” อยู่เลยแม้แต่คำเดียว แต่สำหรับผู้ที่เข้าใจความหมายของคำว่า “ความคิดแปลกสภาวะ” แล้ว จะเห็นได้เองว่าจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะมีอยู่อย่างแจ่มชัดเพียงไร

“... แต่แรงงานเป็นกิจกรรมแห่งชีวิตของคนงานนั่นเอง เป็นการแสดงออกถึงชีวิตของเขาเองด้วย และกิจกรรมแห่งชีวิตนี้ คนงานขายให้แก่คนอื่นไปเพื่อให้ได้เป็นประกันว่า คนมีบ้จย ในการยังชีวิตอันจำเป็นแล้ว เพราะฉะนั้น กิจกรรมแห่งชีวิตของเขา สำหรับเขาแล้วก็เป็นแค่บ้จยให้เขาได้ยังชีวิตอยู่เท่านั้น เขาทำงานก็เพื่อจะได้มีชีวิตอยู่ เขาไม่ยอมแม้แต่จะถือเอาว่า แรงงานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ของเขา หากแต่มันน่าจะเป็นการสละให้จากชีวิตของเขา มันเป็นส่วนที่เขาส่งสร้างให้แก่คนอื่น ดังนั้น ผลผลิตแห่งกิจกรรมของเขาจึงไม่ใช่จุดแห่งกิจกรรมของเขาเลยเช่นกัน”

“สิ่งที่เขาส่งคืนมาสำหรับตัวของเขาเองจึงไม่ใช่ค่าใหม่ที่เขาถอมันขึ้นมา ไม่ใช่ทองที่เขาขุดมันขึ้นมา จากเหมือง ไม่ใช่สิ่งที่เขาสร้าง สิ่งที่เขาส่งคืนให้แก่ตัวเองได้แก่ค่าจ้าง ส่วนค่าใหม่, ทอง, วัง ได้ สลาลงมาเป็นปริมาณแห่งปัจจัยของการยังชีพอยู่ ที่มีจำนวนแน่นอนสำหรับเขาเท่านั้นเอง บางที อาจ จะเป็นเศษแจ็กเก็ตผ้าฝ้ายตัวหนึ่ง เหรียญทองแดงจำนวนหนึ่งและที่พำนักในห้องใต้ดินแห่งหนึ่ง แล้ว คนงานผู้ขุดทองคำ, บันด้าย, เจาะ, ถลุง, ก่อสร้าง, ขุด, แชะ, ค่อยหิน, แบกหาม ฯลฯ เป็นเวลาถึง สิบสองชั่วโมง—ที่เขาถือว่า สิบสองชั่วโมงแห่งการขุดทองคำ, บันด้าย, เจาะ, ถลุง, ก่อสร้าง, ขุด, แชะ, ค่อยหิน เป็นการแสดงออกซึ่งชีวิตของเขาเองในฐานะที่มันมีชีวิตอย่างนั้นหรือ? ตรงกันข้าม ชีวิต สำหรับคนงานนั้นเริ่มต้นก็ต่อเมื่อกิจกรรมดังกล่าวยุติลง ที่โต๊ะอาหาร, ที่โรงเหล้า, บนเตียงนอน ใน อีกด้านหนึ่งแรงงานสิบสองชั่วโมงสำหรับเขาไม่มีความหมายอะไรเลย ไม่ว่าจะเป็นการขุดทองคำ, บันด้าย, เจาะ ฯลฯ หากแต่เป็นการหารายได้เพื่อที่จะได้เอามันไปที่โต๊ะอาหาร, ที่โรงเหล้า, บนเตียงนอน ถ้าตัว ไน้มมีความจำเป็นต้องบันด้ายเองเพื่อจะได้มีชีวิตอยู่ต่อไปเช่นเดียวกับตัวคอกแต่แล้ว มันก็จะเป็นคนงาน รับจ้างที่สมบูรณ์แบบคนหนึ่ง”¹⁷

หลังจากเขียนข้อความที่อธิบายความลับนี้ มาร์กซก็ยังคงเขียนถึงความคิดแปลกสภาวะไว้ ดังปรากฏ ใน *Grundrisse* ต่อไปนี้

“ลักษณะทางสังคมของกิจกรรม ก็เช่นเดียวกับรูปแบบทางสังคมของผลผลิตและส่วนได้ของปัจเจกชน ต่าง ๆ ในการผลิต ณ ที่นี้ มันปรากฏเป็นอะไรบางอย่างที่คิดแปลกสภาวะและเป็นภววิสัย เฉกเช่นเดียวกับ ปัจเจกชนทั้งหลาย ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเขากับคนอื่น ๆ หากแต่ในฐานะที่เขาต้อง ขึ้นต่อความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่ยังคงมีอยู่อย่างเป็นอิสระต่างหากไปจากตัวเขา และซึ่งอุบัติขึ้นมาจากการ ปะทะกันอย่างเป็นทางการระหว่างปัจเจกชนที่ไม่มีอะไรแตกต่างกันอยู่เท่า ๆ กันด้วย”¹⁸ หรือ

“... งานที่ส่งผลออกไปของพลังการผลิต ของความมั่งคั่งโดยทั่วไป ฯลฯ ความรู้ทั่วไป ฯลฯ ปรากฏ ขึ้นมาในวิธีทางที่ว่า ปัจเจกชนผู้ทำงานมีความคิดแปลกสภาวะต่อตนเอง มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไข ต่าง ๆ ที่แรงงานของเขาเองนำออกมาจากตัวเขา ในฐานะที่มันไม่ใช่ของเขาเองเสียแล้ว หากแต่เป็นของ ความมั่งคั่งที่คิดแปลกสภาวะคือเขา และของ ความยากจนของเขาในตัวเองด้วย”¹⁹

ข้อความทำนองนี้มีอยู่มากใน *Grundrisse* และต่อไปก็คือจินตภาพเดียวกันที่ปรากฏใน *Capital* ซึ่งมีความสมบูรณ์และกระจ่างชัดในตัวของมันเอง ไม่ใช่ร่องรอยของความกึกก้อง ๆ ทั้งสิ้น

“ในเมื่อนับตั้งแต่ก่อนหน้าทีคนงานจะเข้าร่วมในกระบวนการผลิต แรงงานของเขาเองก็ได้กลายมาเป็น ความคิดแปลกสภาวะไปจากตัวของเขา ถูกนายทุนเข้าถือเอาประโยชน์ และก็เข้าไปร่วมกับทุนด้วย ครั้น

มาบังคับ ในวิถีแห่งกระบวนการ (ผลิต) แรงงานนั้นเองก็ถูกทำให้เป็นวัตถุขึ้นมาโดยตลอด จนกลายมาเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งซึ่งมีความคิดแปลกสภาวะต่อคนงานเอง ในเมื่อกระบวนการแห่งการผลิตเป็นกระบวนการแห่งการบริโภคอำนาจแรงงานของนายทุนอยู่ด้วย ผลผลิตของคนงานจึงไม่เพียงแต่จะต้องถูกเปลี่ยนมาเป็นสินค้าอยู่เป็นประจำเท่านั้น หากยังกลายมาเป็นทุนอีกด้วย กล่าวคือ กลายมาเป็นมูลค่าที่สูบเอาอำนาจในการสร้างมูลค่าของคนงานไปจนหมด เป็นมีจยแห่งการซึ่งชีวิตที่ความจริงก็ได้ขอเอาความเป็นมนุษย์ไปเสียแล้ว ตลอดจนมีจยแห่งการผลิตที่วางผู้คนให้กระทำการผลิตนั้นด้วย ด้วยเหตุนี้ คนงานจึงเป็นผู้กระทำการผลิตความมั่งคั่งโดยทางภววิสัยอยู่เสมอมา — ในรูปของทุน อันเป็นอำนาจที่ความคิดแปลกสภาวะที่ครอบงำและขูดรีดเขาอยู่....”²⁰ และ

“เราเห็นมาแล้วจากภาค 4 ในการวิเคราะห์ถึงการผลิตมูลค่าส่วนเกินสัมพัทธ์ภายในระบบทุนนิยม วิธีการที่ปรองเพ่งที่จะเพิ่มผลิตภาพของแรงงานทางสังคมนำมาใช้ โดยการสูญเสียของคนงานในฐานะปัจเจกชนไป มีจยที่ปรองเพ่งเพื่อการพัฒนาแห่งการผลิตก็ได้เปลี่ยนมาเป็นมีจยแห่งการเข้าครอบงำและขูดรีดผู้ผลิต มันทำให้คนงานกลายมาเป็นเพียงแค่เศษส่วนของคน ลดคุณค่าลงมาเป็นเพียงชิ้นส่วนของเครื่องจักร ทำลายเนื้อหาแห่งแรงงานที่แท้จริงของเขาลงมาเป็นความทรมาณ ทำให้ศักยภาพแห่งภูมิปัญญาของกระบวนการแรงงานกลายมาเป็นความคิดแปลกสภาวะต่อคนงานนั่นเอง....”²¹

“.... กิจกรรมแห่งพลังแรงงาน กล่าวคือแรงงานซึ่งโดยวิถีแห่งการผลิตทำให้ตัวของมันเองกลายมาเป็นวัตถุขึ้นมา และก็มีค่าขึ้นมาด้วย แต่ในเมื่อแรงงานไม่ได้เป็นของคนงานแม้แต่เมื่อเขายังไม่ทันจะได้ทำงานด้วยซ้ำไป สิ่งซึ่งเป็นวัตถุโดยตัวของมันเองสำหรับคนงานจึงได้แก่แรงงานที่มีความคิดแปลกสภาวะ ด้วยเหตุนี้ มันจึงเป็นมูลค่าอันหนึ่ง เป็นทุนที่เป็นอิสระต่างหากออกไปจากพลังแรงงานของเขาเอง ผลผลิตเป็นของนายทุน แต่ในสายตาของคนงานนั้นมันเป็นส่วนหนึ่งของทุนเท่ากับที่เป็นธาตุประกอบอยู่ในการผลิตด้วย”²²

แม้แต่ใน *Capital* เล่ม 3 ซึ่งมาร์กซ์เขียนก่อนจะถึงแก่กรรมเพียงสามปี จึงสภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะก็ยังมีอยู่อย่างเด่นชัด ดังนี้

“ทุนก็ได้ปรากฏออกมาเบื้องหน้าอย่างชัดแจ้งยิ่งขึ้นและยิ่งขึ้น ในฐานะที่เป็นอำนาจทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งตัวแทนของมันได้แก่นายทุน อำนาจทางสังคมนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่เป็นไปได้กับสิ่งซึ่งแรงงานของปัจเจกชนคนใดจะสามารถสร้างมันขึ้นมา มันกลายมาเป็นอำนาจทางสังคมที่กลายมาเป็นความคิดแปลกสภาวะ ที่มีความเป็นอิสระ ขึ้นอยู่อย่างเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมในฐานะที่เป็นวัตถุอย่างหนึ่ง — วัตถุซึ่งเป็นแหล่งที่มาแห่งอำนาจของนายทุน”²³

นอกจากนี้ ข้อเขียนของผู้วิจารณ์ที่สมควรนำมาชี้แจงให้กระจ่างอีกตอนหนึ่ง ณ ที่นี้ได้แก่ข้อความที่ต่อไปนี้

“.....มีแนวคิดสำคัญที่มาร์กซ์กล่าวถึงสองเรื่องคือ ‘ความเป็นสัตว์แห่งเผ่าพันธุ์ของมนุษย์’ (species-being) กับ ‘ชีวิตแห่งเผ่าพันธุ์ของมนุษย์’ (man’s specie’s life) ซึ่งผู้เขียนแปลศัพท์ทั้งสองคำด้วยคำเดียวกันเลยว่า ‘ความเป็นมนุษยชาติโดยเผ่าพันธุ์’ ทำให้คลุมเครือ แม้จะว่าแนวคิดทั้งสองจะใกล้เคียงกันมาก” (หน้า 116)

คำว่า man’s specie’s life ที่ผู้วิจารณ์ยกมานั้น ข้าพเจ้าขอชี้แจงเสียก่อนว่า คำนี้ ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักและไม่เคยเห็นมาก่อนเลยด้วย เพราะมันไม่มีปรากฏอยู่เลย ไม่ว่าจะเป็นข้อเขียนของมาร์กซ์ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษเล่มใดทั้งสิ้น นับตั้งแต่ฉบับแปลที่ถือได้ว่าเป็นมาตรฐานของโลก คือ *Collected Works Volume 3* ของมาร์กซ์กับเอนเงิลส์ที่มีเรื่อง *Manuscripts* รวมอยู่ด้วย รวมงานนิพนธ์ของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ชุดนี้ ท้ายย่อกันว่าเป็นมาตรฐานก็เพราะสถาบันมาร์กซ์-เลนิน กรุงมอสโคว์เป็นผู้ดำเนินการแปลโดยชุมนุมมาร์กซิสต์ที่ยิ่งใหญ่จากหลายประเทศรวมทั้งในโซเวียตเองมาร่วมกันแปล โดยสำนักพิมพ์ Progress (มอสโคว์) สำนักพิมพ์ Lawrence and Wishart (ลอนดอน) และ International Publishers (นิวยอร์ก) เป็นผู้จัดพิมพ์

ต้นฉบับที่ถือเป็นหลักถัดมาได้แก่ *Manuscripts* ที่สำนักพิมพ์ Progress กรุงมอสโคว์จัดพิมพ์ตั้งแต่เมื่อปี ค.ศ. 1959 โดยมาร์ติน มิติแกน เป็นผู้แปลจากภาษาเยอรมันเป็นภาษาอังกฤษ และศาสตราจารย์สตรูคิกตรวจแก้ คำว่า man’s specie’s life ก็ไม่มีปรากฏอยู่เลยเช่นกัน เช่นเดียวกับ *Early Writings* ของสำนักพิมพ์เพนกวินที่มี *Manuscripts* รวมอยู่ด้วย รอกันีย์ ลิฟวิงสโตน กับ กรีกอร์ เบนเคน เป็นผู้แปล ก็ไม่มีคำว่า man’s specie’s life เช่นกัน

ถามที่เป็นเช่นนี้ สันนิษฐานว่า ผู้วิจารณ์ไม่รู้จักคำว่า species เข้าใจไปเสียว่าเป็นพหูพจน์ของคำว่า specie ทั้ง ๆ ที่คำสองคำนี้มีความหมายแตกต่างกันอย่างที่เราจะท่างกันสืบโลกเสียทีเดียว คำว่า specie แปลได้สองความหมายที่สำคัญคือ เงินเหรียญที่ตรงข้ามกับเงินกระดาษ (ธนบัตร) กับความหมายในทางกฎหมายอีกอย่างหนึ่ง ส่วน species ที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของมาร์กซ์โดยเฉพาะใน *Manuscripts* เป็นศัพท์ทางมนุษยวิทยา (Anthropology) ของฟอยเออร์บัคที่มาร์กซ์เอามาใช้ เป็นทั้งเอกพจน์และพหูพจน์ ข้อแก้ตัวที่ว่า ตรวจprüฟผิด เห็นจะเอามาใช้ในกรณีนี้ไม่ได้แน่ เพราะปรากฏชัดเจนรวมทั้งมือพรอสโตรที่เฮสด้วย ปัญหาหลักอยู่ที่ว่า ในเมื่อคำว่า species ก็ไม่รู้จักเสียแล้ว แม้แต่เขียนยังเขียนไม่ถูกเลย แล้วผู้วิจารณ์จะเข้าใจความหมายของมันได้อย่างไร ?

ในส่วนการแปลของข้าพเจ้าใน “ปรัชญาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” นั้น ขอชี้แจงความจริงว่า ข้าพเจ้าแปลคำ species ว่า “ความเป็นมนุษยชาติโดยเผ่าพันธุ์” (ใน “ปรัชญาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” หน้า 28) คำ species-being ข้าพเจ้าแปลว่า “ความเป็นอยู่ในฐานะมนุษยชาติโดยเผ่าพันธุ์” และ คำ species-life ข้าพเจ้าแปลว่า “ชีวิตแห่งความเป็นมนุษยชาติโดยเผ่าพันธุ์” ทั้งสามคำหลังนี้ปรากฏอยู่ใน “ปรัชญาว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” หน้า 64 ทั้งสามคำ และแม้ว่าจะไปใ้ดวงเล็บ

ภาษาอังกฤษไว้ก็ได้ระบุที่มาไว้ในเชิงอรรถแล้วว่าแปลมาจากหนังสืออะไร สำนักพิมพ์ไหน พิมพ์ ค.ศ. อะไร หน้าที่เท่าไร ผู้วิจารณ์สมควรตรวจสอบให้ถี่ถ้วนเสียก่อน เพราะการกล่าวหาว่า ข้าพเจ้าแปลคำว่า species-being กับคำว่า man's specie's life เป็นคำ ๆ เดียวกันคือ “ความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์” นั้น เป็นการกล่าวเท็จ

ในเมื่อคำว่า specie กับคำว่า species ผู้วิจารณ์ก็ยังไม่รู้เลยว่าเป็นคนละคำกัน ทั้ง ๆ ที่สองคำนี้ไม่มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่ยังมี การตั้งข้อกล่าวหาที่เป็นเท็จขึ้นมาอีก ข้อเขียนในส่วนนี้ของผู้วิจารณ์จึงไม่มีค่าควรแก่การยกขึ้นมากล่าวแต่อย่างใด เพราะที่มาของความหมายคือคำศัพท์ก็ผิดเสียแล้วยังอธิบายก็ยังไม่ละเอียดเจาะลึกเข้าพंगกันไปใหญ่ อย่างไรก็ตามก็จกการอธิบายของผู้วิจารณ์นั้น มีข้อน่าสังเกตว่า ผู้วิจารณ์เพียงแต่หยิบยกข้อความสามย่อหน้าของมาร์กซ์มาเป็นหลักในการอธิบาย ซึ่งข้อความเพียงเท่านี้ไม่มีวันที่จะสมบูรณ์ไปได้ มีแต่จะทำให้การตีความหมายข้อเขียนของมาร์กซ์จำกัดกับแคบเกินไป ขอยกตัวอย่างข้อเขียนของผู้วิจารณ์ดังนี้

“...สำหรับมาร์กซ์ หน้าที่หรือลักษณะเฉพาะของมนุษย์มีที่อยู่ทีกิน นอน สืบพันธุ์ เนื่อง จากสิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ที่คนมีร่วมกับสัตว์ แต่คนยังมีหน้าที่เฉพาะพิเศษที่พัฒนาขึ้นมาตามพลัง การผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเราจะต้องท้าววิธในการผลิตเพื่อสนองหน้าที่โดยเฉพาะ ในขณะเดียวกัน การสนองความต้องการหรือหน้าที่ดังกล่าวก็จะนำไปสู่ความต้องการใหม่เพื่อให้ มนุษย์เสาะหาวิธีการใหม่ ๆ ทำให้มันกลายเป็นจริงขึ้นมา พัฒนาการนี้จะนำมนุษย์ไปสู่การเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้ที่มีความต้องการของมนุษย์อย่างเต็มเปี่ยม” (หน้า 116-117)

ใน *Manuscripts* นั้นเอง เล่มที่สามซึ่งมีหัวข้อเรื่องในวงเล็บว่า “กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลกับลัทธิคอมมิวนิสต์” มาร์กซ์ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางกามารมณ์ (การสืบพันธุ์) ไว้ดังนี้

“มนุษย์ในฐานะที่เป็นความเป็นอยู่ของมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ (species-being) ในฐานะที่เป็น มนุษย์ เมื่อได้เป็นตัวของตัวเองและมีความเข้าใจในตนเองแล้ว [หมายถึงในสังคมคอมมิวนิสต์-ผู้อ้าง] ความสัมพันธ์ที่ชายมีต่อหญิงจึงจะเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นธรรมชาติอย่างที่สุดของมนุษย์ที่สัมพันธ์กัน ด้วยเหตุนี้ มันจึงได้เผยให้เห็นถึงขนาดหรือระดับซึ่งพฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ได้กลายมาเป็น ความเป็นมนุษย์ขึ้นมา”²⁴

ข้อความในส่วนนี้ ตีความได้ว่า กามารมณ์เป็นอำนาจตามธรรมชาติ แต่มันก็เป็นอำนาจของ ความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ด้วย ตลอดทั่วทั้งโลกนี้ มีการปฏิบัติและถือว่ามีหญิงเป็นอะไรต่าง ๆ นานาไปการ แต่มาร์กซ์มีความเชื่อมั่นว่า เมื่อผู้หญิงได้รับการยอมรับว่ามีความเท่าเทียมกันกับผู้ชายแล้วย่อม สามารถครอบครองสิทธิในนาประการอย่างเดียวกัน และก็สมควรมีความคิดสมบูรณ์อย่างเดียวกับเพศชาย

ค้าย เมื่อถึงขั้นนี้ กิจกรรมทางเพศของมนุษย์ก็ไม่ใช่เป็นของสัตว์อีกต่อไป การมารวมกันจะถูกระดับขึ้นไปเป็นสิ่งซึ่งมนุษย์มีอยู่เป็นพิเศษเฉพาะมนุษย์เท่านั้น²⁵

ตามตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้แล้วว่า ข้อเขียนของมาร์กซ์ไม่อาจตีความเอาอย่างง่ายและค้นเขิน ซอกกตัวอย่างง่ายๆอีก ในเมื่อความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์นั้น มาร์กซ์ถือว่า ถูกแรงงานที่คิดแปลกสภาวะพรากไปเสียจากมนุษย์ ในเมื่อความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์นี้แสดงออกถึงความไม่เป็นไปได้อย่างเฉพาะในสภาวะต่าง ๆ ที่มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่ดำรงชีวิตอยู่ในโลก ทราบไคท์ เจอนไซใน (สังคม) คอมมิวนิสต์ และการแสดงออกถึงความสามารถทั้งหมดที่เรามีในฐานะที่เป็นมนุษย์, มนุษย์ในสังคมนิยมมิวนิสต์กับมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน²⁶ อย่างไรก็ตามในสังคมนิยมมิวนิสต์กับมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน²⁶ อย่างไรก็ตามในสังคมนิยมมิวนิสต์กับมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน²⁶ อย่างไรก็ตามในสังคมนิยมมิวนิสต์กับมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ชาติโดยเผ่าพันธุ์ จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน²⁶

“... เมื่อมาถึงขั้นตอนที่แน่นอนขั้นตอนที่หนึ่งของการพัฒนาการ หลังการผลิตทางวัตถุของสังคมนั้นจะเกิดขึ้น แข็งขันขึ้นกับความสัมพันธ์ของการผลิตที่ดำรงอยู่ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีความหมายทางกฎหมายตรงกันก็คือว่า จะเกิดความขัดแย้งขึ้นกับความสัมพันธ์ในทางกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินภายในโครงสร้างของมัน ซึ่งมันได้ดำเนินมาตั้งแต่ต้นจนถึงตอนนี้ จากรูปแบบต่าง ๆ แห่งการพัฒนาการของหลังการผลิต ความสัมพันธ์เหล่านี้ก็ได้กลายมาเป็นเครื่องพันธนาการไป ครั้นแล้ว ศักยภาพแห่งการปฏิวัติสังคมนั้นก็เริ่มขึ้น...”²⁷

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งซึ่งนักวิชาการกระฎุมพีพยายามหลีกเลี่ยงไม่เอ่ยถึงก็คือ การปฏิวัติสังคมนั้นเอง ทั้ง ๆ ที่มีเป็นลักษณะที่ไม่อาจจะขาดไปเสียได้ของลัทธิมาร์กซ์ จากการปฏิวัติสังคมนั้นต่างหากที่เป็นก้าวสำคัญอันจะนำมาซึ่งสังคมนิยมมิวนิสต์ อันเป็นสังคมนั้นมนุษย์มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สำหรับมาร์กซ์นั้น มีแต่ในสังคมนิยมมิวนิสต์ที่ได้มาด้วยการปฏิวัติเท่านั้นที่มนุษย์จะสามารถธำนาชีวิตให้ดำเนินไปโดยปราศจากความคิดแปลกสภาวะได้

ทัศนะของมาร์กซ์นั้น จะนำเอาทัศนะของนักวิชาการกระฎุมพีมาวินิจฉัยไม่ได้ ยกตัวอย่างที่ผู้วิจารณ์กล่าวถึงปรัชญาว่า “ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของปรัชญา... เป็นการไตร่ตรองวิพากษ์วิจารณ์” (หน้า 118) ความจริง ไม่ทราบว่ามีวิชาไหนในโลกบ้างที่ไม่มีการไตร่ตรอง และวิพากษ์วิจารณ์! เพียงแต่ว่า ทุกวันนี้ นักปรัชญาไม่ใคร่จะมัวแต่นั่งพาล่ามหน้าลายเตกฟองอยู่แต่ในหอคอยงาช้างเสียแล้ว ในเมื่อหน้าที่ของนักปรัชญาในทัศนะของมาร์กซ์ได้แก่การรู้โลกและเปลี่ยนแปลงโลก การปฏิบัติทางปรัชญาจึงอยู่ที่การปฏิบัติทางสังคมนิยม (social practice) ไม่ใช่สิ่งอื่น ๆ อวดภูมิรู้ของคนอยู่แต่ในหอคอยงาช้าง (สมัยนี้เห็นจะได้แก่ห้องแอร์) ยกตัวอย่างข้อเสนอให้มีการ “ถกเถียง” กันด้วยเรื่องธรรมชาติมนุษย์ ผู้เสนอสมควรตระหนักเสียก่อนว่า วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการถกเถียงไม่ได้อยู่ที่การอวดความรู้กันว่าใครจะอ่านหนังสือมากกว่ากัน ซึ่งไม่มีวันจะทำให้ได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนขึ้นมา การถกเถียง

จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมันได้ให้อรรถรูปที่อำนวยความสะดวกให้แก่การวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นรูปธรรม สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติทางสังคมได้ด้วย

สำหรับปัญหาธรรมชาติของมนุษย์ ในโอกาสที่ได้กล่าวถึงลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ของเบนธัม มาร์กซ์เคยกล่าวไว้ว่า การนำเอาหลักการนี้มาใช้กับมนุษย์ ผู้ที่จะวินิจฉัยการกระทำ การเคลื่อนไหว ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ฯลฯ ทั้งหมคคามหลักการของการถือเอาประโยชน์เป็นที่ตั้งนั้น ก่อนอื่น จะต้องทำความเข้าใจกับธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไปก่อน แล้วจึงทำความเข้าใจกับธรรมชาติของมนุษย์ตามที่ได้รับการปรุงแต่งมาในแต่ละยุคสมัยของประวัติศาสตร์²⁸ เพียงแค่นี้ มันก็ไม่ใช่เรื่องที่จะมาถกเถียงกันอย่างมั่งง่ายเสียแล้ว

ปัญหาอื่น ๆ นอกจากนี้ ถ้าเกี่ยวข้องกับทำให้ความกระจำงแก่จินตภาพว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ ก็จะมีรวมอยู่ใน “ทฤษฎีว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ” ด้วย

14 พฤศจิกายน 2524

บทที่ ๑

ความเป็นมาของความผิดแปลกสภาวะ

๑. ปัญหาการศึกษาข้อเขียนของ มาร์กซ์

ในการศึกษาทฤษฎีที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่าข้อเขียนที่สำคัญที่สุดของในปัญหาได้แก่ *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* หรือที่เรียกย่อ ๆ ในที่นี้ว่า *Manuscripts* และการก่อรูปขึ้นเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์ก็ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่า ฟอยเออบัค, เฮเกล และเศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษมี

อิทธิพลต่อมาร์กซ์อย่างตรงตัวที่สุด อย่างไรก็ตามอิทธิพลทางภูมิปัญญาอย่างธรรมคา ๆ นี้ไม่น่าสนใจเท่าสิ่งที่เป็ปัญหาหนานัปการที่น่าสนใจยิ่งกว่าอิทธิพลดังกล่าวเป็น ไหน ๆ

ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะมีปัญหาที่ทั้งกว้างขวางและก็ซับซ้อนซับซ้อน พร้อมด้วยประวัติอันยาวนานโดยตัวของมันเองในรูปต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่ในคัมภีร์ไบเบิลไปจนถึงงานทางค่านิยมธรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับคำร่าต่าง ๆ ที่ว่าด้วยนิคิตาสถ์, เศรษฐกิจการเมืองและปรัชญา—ล้วนแล้วแต่สะท้อนออกมาถึงแนวโน้มทางภววิสัยแห่งพัฒนาการของยุโรปที่

ได้กลืนกลายขยายตัวมานั่นเอง นับตั้งแต่สังคมนาส จนถึงยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงจากทุนนิยมไปสู่สังคมนิยม¹

ยิ่งสังคมนิยมกลืนกลายขยายตัวซับซ้อนซับซ้อนยิ่งขึ้นเพียงใด การนำเอาจินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะเข้ามาใช้ ก็ยิ่งพิสูจน์ให้เห็นถึงอัจฉริยวิฤติ ของผู้สร้างทฤษฎีนี้ยิ่งขึ้นเพียงนั้น การรอกิปรายแลงเปลี่ยนความคิดเห็นกันถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะซึ่งมีมาช้านานแล้วนั้น หากได้ทำให้ปัญหานั้นมีผู้สนใจลดน้อยถอยลงไม่ หากผู้กลับเป็นไปในทางตรงข้าม ปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ในสังคมนิยมเท่านั้น แม้แต่ในประเทศที่ประกาศตนเป็นสังคมนิยมก็ได้ถูกวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะกลายเป็นความเรียกร้องต้องการของยุคสมัยไปแล้ว

ไม่มีปัญหาที่ว่า การรอกิปรายแลงเปลี่ยนความคิดเห็นที่มีอยู่มากหลายนั้นรวมศูนย์อยู่ที่ *Manuscripts* ตลอดเวลาถึงสี่สิบปีมาแล้วที่ฉบับพิมพ์ครั้งแรก—แม้จะยังไม่สมบูรณ์—ได้ปรากฏขึ้นมาเป็นภาษารัสเซียเมื่อปี ค.ศ. 1927 แล้วตามมาด้วยภาษาเยอรมัน, รัสเซีย และฝรั่งเศสที่สมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1932 ยังผลให้แพร่หลายกว้างขวางออกไปโดยตลอดทั้งในวงการปรัชญาและวรรณกรรมทั่วไปในโลก จินตภาพอันสำคัญยิ่งตามที่ปรากฏใน *Manuscripts* ก็ได้แก่จินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้เอง จำนวนหนังสือและบทความต่าง ๆ ที่เขียนเกี่ยวกับ *Manuscripts* หรืออ้างอิงถึงมันนับจำนวนไม่ถ้วน ไม่มีปัญหาเลยที่ว่า มันเป็นงานทางปรัชญาที่มีผู้กล่าวขวัญถึงมากที่สุดในรอบศตวรรษนี้ อย่างไรก็ดี ในการรอกิปรายแลง

เปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น ก็มักจะไม่ได้เป็นที่ตระหนักกันขึ้นมาเลยว่า มันเป็นงานทางปรัชญาที่ยากและซับซ้อนที่สุดงานหนึ่งในบรรดาวรรณกรรมทางปรัชญาทั้งหลาย²

ความยากลำบากแก่ความเข้าใจนั้น มีสาเหตุสำคัญหลายประการด้วยกัน ในประการแรก งานเขียนของมาร์กซ์นั้น มีจุดยืน (Standpoint) อยู่ ที่มหาชนผู้อยู่ในฐานะเสียเปรียบในสังคม นักวิชาการกระฎุมพีที่มีจุดยืนอยู่ที่การรับใช้ชนชั้นปกครอง จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงการตีความไปตามอคติแห่งชนชั้นที่ตนสังกัดอยู่หรือรับใช้อยู่ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ศึกษาดัทธิมาร์กซ์ แม้ว่าจะศึกษาจากงานเขียนของมาร์กซ์โดยตรงมาเหมือน ๆ กัน แต่การตีความก็มักจะแตกต่างกันออกไปนานาประการ ผู้เขียนและเผยแพร่งานของมาร์กซ์จึงมีทั้งนักศึกษาดัทธิมาร์กซ์ที่มีความเที่ยงธรรม, ที่พยายามเป็นกลาง ตลอดจนนักศึกษาดัทธิมาร์กซ์ที่เป็นปฏิปักษ์—แอนตี้ดัทธิมาร์กซ์ ไม่ว่าจะโดยอคติทางชนชั้นหรือเห็นแก่อำมลสินจ้าง มีมาร์กซ์สต์ทั้งที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศต่าง ๆ ที่ตีความตามนโยบายของพรรคอย่างเคร่งครัด และก็มีทั้งมาร์กซ์สต์ที่ไม่สังกัดพรรค ตีความไปตามความคิดเห็นของตนเอง สำหรับปัญหาความคิดแปลกสภาวะ โดยเฉพาะใน *Manuscripts* ยังเพิ่มนักปรัชญาสำนักต่าง ๆ นับแต่ Existentialists ไปจนถึงนักบวชในคริสต์ศาสนาที่ตีความแตกแขนงกันออกไปต่าง ๆ นานา ทั้งนี้ ยังไม่นับนักจิตวิทยา, นักการศึกษา ฯลฯ

ในประการที่สอง ลักษณะเฉพาะของ *Manuscripts* อยู่ที่ว่า จากการศึกษาเศรษฐกิจการ

เมืองของสังคมทุนนิยม มาร์กซ์จึงได้จินตภาพที่ ว่าด้วยความผิดปกติของสภาวะมา เนื่องจากรากเหง้า ที่เป็นบันปลายท้ายสุดของความผิดปกติของมนุษย์นั้น อยู่ที่แรงงานที่ผิดปกติของสภาวะซึ่ง ได้แก่การแบ่งแยกแรงงาน (ในสังคม) กับการผลิตสินค้า ผลกระทบที่มีต่อกันและกันระหว่างการผลิตสินค้า, การแบ่งแยกแรงงานและกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลที่มีอยู่ตลอดมา ได้ก่อให้เกิดความผิดปกติของสภาวะขึ้น แต่การแบ่งแยกแรงงาน ก็จุดเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์³ มาร์กซ์เองก็ได้กล่าวไว้ว่า เราเริ่มดำเนินเรื่องไปจากความเป็นจริงทางเศรษฐกิจที่แท้จริง⁴ ยังผลให้ผู้สนใจเฉพาะทางปรัชญาหรือผู้สนใจเฉพาะเศรษฐกิจการเมืองต้องแบกภาระ ในการทำความเข้าใจไว้ก่อนข้างหน้า อีลรัฐสแควร์จึงได้ระบายข้อข้องใจออกมา โดยขอบด้วยเหตุผลว่า ไม่มีนักเศรษฐกิจการเมืองคนใดศึกษา *Manuscripts* อย่างนักปรัชญา และก็ไม่มีนักปรัชญาคนไหนศึกษามันอย่างนักเศรษฐกิจการเมืองเลย⁵

ในประการที่สาม ต้นฉบับ *Manuscripts* เป็นเพียงต้นร่างที่มาร์กซ์เขียนขึ้นโดยมีเจตนาที่จะให้ความกระจ่างแก่ตนเอง (*Self-clarification*) มีหน้าซ้ำซ้อนท้ายของต้นฉบับเล่มหนึ่งยังขาดหายไปเสียอีก ยิ่งกว่านี้ ท่วงทำนองในการเขียนของมาร์กซ์ก็ต้องใช้ความอดทนในการศึกษาด้วยเช่นกัน เพราะมาร์กซ์ก็คัดลอกข้อความต่าง ๆ จากหนังสือที่ตนอ่าน แล้วแสดงความคิดเห็นประกอบโดยสังเขป ข้อความต่าง ๆ ที่บันทึกลงไปก็มีการเชื่อมโยงกันอย่างหลวม ๆ คร. เมสซารอสกล่าวไว้ว่า ในการทำงาน ความ เข้าใจคือต้น ภูมิ เฉพาะ ส่วน และข้อ

ความเฉพาะส่วนนั้นทำได้โดยง่าย แต่การที่จะหาแนวทางชั้นนำของงานนี้โดยส่วนรวมนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เลย มีหน้าซ้ำซ้อนความโดยเฉพาะในหลาย ๆ ตอนนั้นจะทำความเข้าใจได้โดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมันสัมพันธ์กับความสำคัญอันเด่นชัด ของงานเขียนนี้ทั้งหมดโดยส่วนรวมเท่านั้น⁶

ในประการสุดท้าย ด้อยค่าสำนวนและศัพท์ต่าง ๆ ในข้อเขียนนี้ มาร์กซ์ยังใช้ในความหมายที่เสกและฟอยเออบัคใช้อยู่ ประกอบกับงานเขียนทางปรัชญาของฟอยเออบัคและเสกเองที่แปลงจากภาษาเยอรมันเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ก็ไม่ใช่จะหาได้ง่าย ๆ ในเมืองไทย สำหรับผู้ที่สนใจโดยไม่มีพื้นฐานมาก่อน จึงยากลำบากแก่ความเข้าใจอย่างมาก แม้แต่ศาสตราจารย์สตรูอิก มาร์กซ์ิสต์ที่สามารถแปลเรื่องคนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า *Manuscripts* นี้ ยากแก่ความเข้าใจไม่ว่าจะกับผู้ใดทั้งสิ้น ยกเว้นก็แต่ผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น⁷ การทำความเข้าใจโดยทางลัดคืออ่านจากข้อเขียนที่ให้บรรดาธิบายงานของมาร์กซ์ไม่ว่าจะโดยสรุปมาหรือเขียนขึ้นใหม่ก็ตาม ถ้าเป็นงานของมาร์กซ์ิสต์อย่างแมนเกลหรือเมสซารอส หรือนักศึกษาลัทธิมาร์กซ์ที่เที่ยงธรรมในระดับหนึ่งอย่างอดแมนก็ให้ความกระจ่างได้มาก แต่ถ้าไปอ่านงานประเภทเดียวกันของนักศึกษาลัทธิมาร์กซ์ที่แอนตี้เข้าก็จะยิ่งพาให้เข้ารกเข้่าพงค่อไปอีก

ตามทักกล่าวมานี้ ไม่ได้หมายความว่า *Manuscripts* จะเป็นงานที่ยากจนแต่ด้วยวิธีที่จะทำความเข้าใจได้ ตรงข้าม เมื่อผู้ศึกษาทำการศึกษาคด้วยจุกยื่นเช่นเดียวกับมาร์กซ์และก็ให้ความสนใจแก่งานอื่น ๆ ของมาร์กซ์ประกอบด้วย ก็ย่อมจะสามารถทำความเข้าใจได้อย่างไม่มีปัญหา ไม่ใช่ว่า

เมื่อศึกษาปัญหาความคิดแปลกสภาวะก็สนใจศึกษาแค่ *Manuscripts* เล่มเดียว แล้วก็เลยสรุปเอาว่า จินตภาพของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะมีอยู่แค่เฉพาะใน *Manuscripts* เล่มเดียวเท่านั้น ข้อสรุปนี้ย่อมจะสกัดกั้นความเข้าใจของผู้ศึกษาเอง ความจริงข้อเขียนในช่วงปี ค.ศ. 1843-1845 ของมาร์กซ์ส่วนใหญ่ จะช่วยให้ความกระจ่างในปัญหาที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะมากขึ้น เพราะในระหว่าง ค.ศ. 1843-1845 อันเป็นช่วงที่มาร์กซ์เริ่มหันสนใจศึกษาวิชาเศรษฐกิจการเมืองอย่างเข้มงวดกวคชนั้นนั้น ข้อคิดที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์มีแต่จะยิ่งพัฒนากว้างขวางออกไป โดยเฉพาะบทความ "On the Jewish Question" นั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นบันไดขั้นสำคัญของมาร์กซ์ในการก้าวไปสู่ *Manuscripts* ด้วยพื้นฐานที่หนักแน่นมั่นคงทีเดียว

เพื่อเป็นพื้นฐาน ในการทำความเข้าใจต่อความคิดแปลกสภาวะ จึงเห็นสมควรถ่ายทอดอธิบายความหมายของมันอย่างกว้าง ๆ พอเป็นสังเขปเสียก่อน แล้วจึงจะกล่าวถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์, พัฒนาการทางความคิดของมาร์กซ์ที่ว่าด้วยความคิดแปลกทางสภาวะ ความหมายและลักษณะสำคัญ ๆ ตลอดจนผลของมันที่มีต่อกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จนกระทั่งถึงสังคมสังคมนิยมตามที่เป็นอย่างในปัจจุบันไปจนถึงอนาคตเป็นแต่ละบทไป

"ความคิดแปลกสภาวะเป็นจินตภาพที่ว่าด้วยกระบวนการและผลแห่งการเปลี่ยนแปลงของผลิตผลต่าง ๆ ของมนุษย์ตลอดจนกิจกรรมทางสังคม ภายในเงื่อนไขต่างๆทาง

ประวัติศาสตร์ที่แน่นอน(ได้แก่ผลิตผลต่างๆของแรงงาน เงิน ความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น) ตลอดจนคุณสมบัติและความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์อีกด้วย ในการเปลี่ยนแปลงนี้ก็ได้ทำให้ผลิตผลของมนุษย์และกิจกรรมทางสังคม คุณสมบัติและความสามารถของมนุษย์ กลายมาเป็นสิ่งซึ่งเป็นอิสระ ต่างหาก ไปจากมนุษย์แล้วยังครอบงำมนุษย์ไว้ด้วย ยิ่งกว่านี้ยังได้เปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์และความสัมพันธ์นานาประการ ให้กลายเป็นอะไรบางอย่างที่แตกต่างไปจากสิ่งที่เคยเป็นตัวตนของตนเอง มาเดิม กระทำการบิดเบือนความคิดจิตใจของผู้คน ในส่วน ที่เป็น ความสัมพันธ์นานาประการในชีวิต

"ในงานช่วงต้นของมาร์กซ์หลายชิ้นได้ให้ความสนใจแก่การวิเคราะห์ความคิดแปลกสภาวะนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* มาร์กซ์ได้ให้อธิบาย โดยเริ่ม จากหลักการที่ว่า ความคิดแปลกสภาวะทำให้เกิดความขัดแย้งต่าง ๆ ขึ้นในชั้นตอนที่แน่นอนแห่งพัฒนาการของสังคม มาร์กซ์จึงได้ผนึกความคิดแปลกสภาวะเข้ากับ กรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินส่วนบุคคลและการแบ่งแยกที่เป็นปฏิปักษ์กันของแรงงาน ดังนั้นจึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า ความคิดแปลกสภาวะเข้าครอบงำกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมดไว้ เพราะว่าการกิจกรรมของมนุษย์แต่ละชนิดกลายมาเป็น

การผูกขาดของคนกลุ่มหนึ่งที่โคกเคี้ยวออกมาจากคนส่วนใหญ่ ซึ่งกิจกรรมของคนกลุ่มนี้มีความคิดแปลกสภาวะต่อสมาชิกอื่น ๆ ทั้งปวงในสังคม

“มาร์กซ์ให้ความสนใจ โดยเฉพาะต่อความคิดแปลกสภาวะของแรงงาน โดยอาศัยสิ่งซึ่งมาร์กซ์เองได้วินิจฉัยไว้ว่า ได้แก่ระบบแห่งความสัมพันธ์ทางทุนนิยม และฐานะของชนชั้นกรรมาชีพ (ความสัมพันธ์ของแรงงานที่มีต่อผู้ที่ไม่ใช่แรงงาน และความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อแรงงานและผลผลิตของแรงงาน ลักษณะทางวัตถุแห่งความสัมพันธ์ทางสังคม การครอบงำในสังคมโดย ‘พลังโทกทินชาติปราศจากความเป็นมนุษย์’ ความเสื่อมทรามลงทั้งทางจิตใจและร่างกายของคนงาน ฯลฯ) ยิ่งกว่านี้ มาร์กซ์ยังได้เผยให้เห็นถึงวิถีทางต่าง ๆ ในการล้มล้างความคิด แปลก สภาวะ ออกไปอย่างแท้จริง (การล้มเลิกกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทุนนิยม)

“จากการรับรู้ถึงความคิดแปลกสภาวะของแรงงาน ในฐานะที่เป็นพื้นฐานแห่งรูปแบบของความคิดแปลกสภาวะอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด รวมทั้งในทางอุกมการด้วย จะทำให้สามารถเข้าใจ ได้ ถึงความสำคัญ ที่ปลอมแปลง ที่บิดเบือน ว่าเป็นผลมาแต่ความขัดแย้งนานาประการ ในชีวิตทางสังคมที่เป็นจริง ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการสร้างหลักการที่ว่าทฤษฎีต้องขึ้นต่อการปฏิบัติขึ้น และบนพื้นฐานเดียวกันนี้ ก็ได้มีการสร้างปรัชญาขึ้นมาใหม่ ในงานช่วงทศวรรษที่ 1860

และ 1860 มาร์กซ์ได้ใช้จินตภาพต่าง ๆ อย่างเป็นระบบโดยส่วนรวมเข้ามาแทนเงินกลมเกลียวที่ว่าด้วยความ คิดแปลก สภาวะ ที่เคยใช้มาเดิมในงานช่วงแรก ๆ แต่ความคิดแปลกสภาวะ ก็ยังคง มีปรากฏ อยู่ในฐานะที่เป็นลักษณะเฉพาะที่เป็นรูปธรรมของความสัมพันธ์แห่งการผลิตของลัทธิทุนนิยม”⁸

อนึ่ง สำหรับท่านผู้เริ่มสนใจศึกษาทฤษฎีว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะของมาร์กซ์ ขอแนะนำด้วยว่า กรุณาอย่าไปเชื่อคำกล่าวอ้างของนักวิชาการกระฎุมพีเป็นอันขาด ไม่ว่าจะแอนดริสทริ มาร์กซ์หรือไม่ ที่ว่าทฤษฎีว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะนี้เป็นจินตภาพของมาร์กซ์ในวัยหนุ่ม ภายหลังมาร์กซ์ทิ้ง ไปแล้วจะมีเหลืออยู่ก็แค่ร่องรอยเท่านั้น! ทั้งนี้ มาร์กซ์สก็ทมีชื่อเสียงที่สุดนั้กตั้ง คำกล่าวอ้างดังกล่าวว่าเป็น ความเท็จ หลายท่านมาแล้ว⁹ จากหลักฐานบางส่วนใน “คำชี้แจง” ของข้าพเจ้าก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า คำกล่าวอ้างดังกล่าวไม่เป็นความจริง คร. เมสซารอสถึงกับคัดข้อความจากข้อเขียนของมาร์กซ์เป็นภาษาเยอรมันล้วน ๆ มา เพื่อเป็นการพิสูจน์โดยไม่ให้มีข้อโต้แย้งใด ๆ ได้¹⁰ และยังกล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นไว้ ดังนี้

“เมื่อได้อ่านข้อความ ที่คัด มาเหล่านี้ บางทีจะเป็นการเพียงพอแล้วที่จะเสนอแนะ คำตอบต่อคำถามที่ว่า จะให้ความสนใจแก่ทฤษฎี(ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะ-ผู้เขียน) ที่อ้างว่าทิ้งไปแล้วสักเพียงไร ในบัดนี้ มันก็สมควรจะเป็นที่กระจ่างกันแล้วว่า ความหมายต่าง ๆ ของความคิด แปลก สภาวะ ที่

มาร์กซ์ใช้ใน *Manuscripts* นั้น ไม่มี
เลยที่มาร์กซ์จะทิ้งไปจากงานระยะหลังๆ ของ
คน และก็ไม่น่าประหลาดใจเลยที่ว่า จินต
ภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลกสภาวะที่มาร์กซ์
ทำความเข้าใจไว้ได้อย่างหนักแน่น เมื่อปี
ค.ศ. 1844 พร้อมด้วยกิ่งก้านสาขาของมัน
ที่แตกแขนงออกไปทั้งหมดนั้น ไม่ใช่จินต
ภาพที่จะสลักทิ้งไปได้หรือจะเป็น “การแปล
ความหมาย” กันทีเดียวได้ด้วย

“จะเห็นได้จากหนังสือในหลายต่อ

(ตอนต่อไปจะได้กล่าวถึงที่มาของความคิดแปลกสภาวะ พัฒนาการทางความคิดของมาร์กซ์ และ
ปรัชญาของเฮเกลและฟอยเออบัค)

หลายตอน จินตภาพที่ว่าด้วยความคิดแปลก
สภาวะเป็นเสาหลัก อันมีความสำคัญ ยิ่งยวค
แห่งระบบของมาร์กซ์โดยส่วนรวมอย่างแท้
จริง ไม่ใช่เป็นแค่เพียงอิฐก้อนหนึ่งของกั
วักเท่านั้น การที่จะทิ้งมันไปเสีย หรือแปล
ความหมายมันออกมาแต่เพียงกันเดียวก็จะ
เท่ากับหรือควักชิ้นนั้นเองลงมา และการสร้าง
มันขึ้นมาใหม่ บางทีจะไม่มีอะไรเหลือนอก
จากปล่องไฟเท่านั้นเอง....”¹¹

เชิงอรรถ

คำชี้แจง

- 1 **Marx and Engels**, *Collected Works Volume 5* (London: Lawrence and Wishart, 1976), หน้า 20.
- 2 **Marx and Engels**, *Collected Works Volume 3* (London: Lawrence and Wishart, 1975), หน้า 230.
- 3 คู่มือจาก **Ernest Mandel**, *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx 1843 to Capital* (New York: Monthly Review, 1971), หน้า 180.
- 4 **Karl Marx**, *Grundrisse* (Middlesex: Penguin, 1973), หน้า 161-162
- 5 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 4, หน้า 611.
- 6 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 2, หน้า 165.
- 7 **Lefebvre**, อ้างโดย Mandel, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 3, หน้า 100.
- 8 **Mandel**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 3, หน้า 100.

- 9 **George Novack and Ernest Mandel**, *The Marxist Theory of Alienation* (New York : Pathfinder Press, 1974,) หน้า 7.
- 10 สุรพงษ์ ชัยนาม, *มาร์กซ์และสังคมนิยม* (กรุงเทพฯ : ปาจารย์สาร, 2524), หน้า 87.
- 11 **Istvan Meszaros**, *Marx's Theory of Alienation* (London : Merlin Press, 1970), หน้า 18.
- 12 **Mandel**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 3, หน้า 33.
- 13 **Mandel**, "Introduction" ใน *Capital* (Middlesex : Penguin, 1976), หน้า 12.
- 14 **Mandel**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 3, หน้า 177.
- 15 **Bertell Ollman**, *Alienation* (London : Cambridge, 1975), หน้า xiii.
- 16 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 1, หน้า 47.
- 17 **Marx**, *Collected Works Volume 9* (London : Lawrence and Wishart, 1977), หน้า 202-203.
- 18 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 4, หน้า 157.
- 19 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 4, หน้า 541.
- 20 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 12, หน้า 718.
- 21 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 12, หน้า 799.
- 22 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 12, หน้า 1016.
- 23 **Marx**, *Capital Volume 3* (Moscow : Progress, 1971), หน้า 264.
- 24 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 2, หน้า 298.
- 25 **Ollman**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 15, หน้า 88.
- 26 **Ollman**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 15, หน้า 151.
- 27 **Marx**, *A Contribution to the Critique of Political Economy* (London : Lawrence and Wishart, 1971), หน้า 21.
- 28 **Marx**, อ้างแล้วในเชิงอรรถ 12, หน้า 759.

บทที่ 1 ความหมายของความผิดปกติ

- 1 **Meszaros**, อ้างแล้วใน "คำชี้แจง" เชิงอรรถ 11, หน้า 27.
- 2 **Meszaros**, อ้างแล้วใน "คำชี้แจง" เชิงอรรถ 11, หน้า 11.
- 3 **Mandel**, อ้างแล้วใน "คำชี้แจง" เชิงอรรถ 3, หน้า 33.

- 4 **Marx**, อ้างแล้วใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 2, หน้า 271.
- 5 **Louis Althusser**, อ้างโดย Mandel อ้างแล้วใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 3, หน้า 186.
- 6 **Meszaros**, อ้างแล้วใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 11, หน้า 12.
- 7 **Dirk J. Struik**, “Introduction” ใน *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* (New York: International Publishers, 1973), หน้า 42.
- 8 *A Dictionary of Philosophy* (Moscow: Progress), หน้า 15-16.
- 9 คุรยละเอียดจาก **Mandel**, อ้างใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 3 หน้า 177-180. **Meszaros** ใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 11 หน้า 217-227 และ **Ollman** ใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 15, หน้า 290.
- 10 **Meszaros**, อ้างแล้วใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 11, หน้า 222-226.
- 11 **Meszaros**, อ้างแล้วใน “คำชี้แจง” เชียงธรรม 11, หน้า 227.

พบ วารสารเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง ปีที่ 2

ฉบับที่ 1 เดือนเมษายน 2525 พบ

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม : โครงสร้างการกระจายรายได้ของระบบเศรษฐกิจไทย

วิทยากร เชียงกุล : การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมเกษตรภาคกลาง :

ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523

เพชร รามณรงค์ : ความเห็นบางประการเกี่ยวกับการพัฒนาทุนการเงินของไทย

ฮันส์ ลธอร์ : วิกฤตการณ์ไปแลนต์

รุจิรา บุญ-หลง : เมฆร้ายเหนือริมฝั่งทะเลบอลติก

ทวีป วรศิลป์ : ทฤษฎีว่าด้วยความผิดแปลกสภาวะของคาร์ล มาร์กซ (ต่อ)

วางตลาดต้นพฤษภาคมนี้แน่นอน